

**THEORY OF LANDSCAPE
ARCHITECTURE**

**TEORIA ARCHITEKTURY
KRAJOBRAZU**

ELIZA SOCHACKA

PhD Eng. Arch.
West Pomeranian University of Technology in Szczecin
Department of Landscape Architecture
e-mail: eliha@wp.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1532-0384>

CONCEPT OF URBAN LANDSCAPE CHARACTER DETERMINANTS AGAINST THE THEORY OF LANDSCAPE URBANISM

KONCEPCJA DETERMINANT CHARAKTERU KRAJOBRAZU MIEJSKIEGO NA TLE TEORII URBANISTYKI KRAJOBRAZOWEJ

ABSTRACT

The theory of landscape urbanism currently shapes global trends in urban space planning and design. It is characterized by a multi-layered and flexible approach to analysing the transforming landscape while considering its specific character and local identity. This is particularly evident in the four themes of landscape urbanism theory, as proposed by James Corner.

In the context of landscape urbanism themes, an attempt was made to abstract such qualities of the urban landscape that build its character. Reference has been made to ‘fundamental qualities’. Understood ontologically, they are relatively general, constant and objective properties of an object, primary in relation to its other features. Fundamental qualities constitute the character of an object in a necessary and recognisable way. Considering the landscape as a set of elements, that we can perceive, understand and analyse on different levels, four fundamental qualities of the elements of such a set have been diagnosed: quantity, size, diversity and coherence. Assuming that the landscape is a multi-layered construct, these qualities could be identified and examined separately and in parallel in each of the landscape layers. Within each layer, the basic qualities can be further specified as determinants of landscape character.

The proposed concept provides an opportunity to diagnose the sources of the complex character of the urban landscape and to make parallels between the analysed layers of the landscape, as exemplified by the cultural dimension of the landscape. It was also referred to James Corner’s themes. The concept opens the field for further classifications, evaluations and verifications.

Keywords: urban landscape, fundamental qualities, archetypes of space, landscape layers, themes of landscape urbanism, theory of landscape architecture, landscape character determinants

STRESZCZENIE

Teoria urbanistyki krajobrazowej współcześnie wyznacza globalne trendy w planowaniu i projektowaniu przestrzeni miejskiej. Charakteryzuje ją wielowarstwowy i elastyczny sposób analizy przekształcanego krajobrazu, uwzględniający jego charakter i lokalną tożsamość. Czytelne jest to szczególnie w czterech głównych motywach teorii urbanistyki krajobrazowej zaproponowanych przez Jamesa Cornera.

Na tle motywów urbanistyki krajobrazowej podjęto próbę wyabstrahowania takich cech krajobrazu miejskiego, które budują jego charakter. Odwołano się do cech podstawowych. Rozumiane w ujęciu ontologicznym, stanowią stosunkowo ogólne, stałe i obiektywne właściwości przedmiotu, pierwotne względem innych jego cech. Konstytuują charakter przedmiotu w sposób niezbędny i rozpoznawalny. Uznając krajobraz za zbiór składowych, które możemy postrzegać, rozumieć i analizować na różnych płaszczyznach, zdiagnozowano cztery cechy podstawowe elementów takiego zbioru: ilość, wielkość, zróżnicowanie oraz spójność. Zakładając, że krajobraz jest konstruktem wielowarstwowym, przyjęto że cechy te można wskazać i zbadać odrębnie i równolegle w każdej z przyjętych warstw krajobrazu. W poszczególnych warstwach cechy podstawowe można doprecyzować jako determinanty charakteru krajobrazu.

Zaproponowana koncepcja daje możliwość diagnozy źródeł skomplikowanego charakteru krajobrazu miejskiego oraz dokonania porównań pomiędzy analizowanymi aspektami (warstwami), co przedstawiono na przykładzie wymiaru kulturowego krajobrazu. Odniesiono go również do motywów Jamesa Cornera. Koncept otwiera pole dla dalszych klasyfikacji, ocen i weryfikacji.

Słowa kluczowe: krajobraz miejski, cechy podstawowe, archetypy przestrzeni, warstwy krajobrazu, motywy urbanistyki krajobrazowej, teoria architektury krajobrazu, determinanty charakteru krajobrazu

1. INTRODUCTION

1.1. The character of urban landscape

The European Landscape Convention defines landscape as an area perceived by people, the character of which is the result of the action and interaction of natural and cultural factors, and as such is the basis for the creation of local cultures, an important component of European heritage, a contribution to human well-being and consolidation (ECC, 2000). In accordance with this interpretation, understanding of the landscape character is holistic and always occurs in interaction with its perception, which involves both recognition of the form and decoding of the included content. The approach included in this policy document considers a continuous and interdependent relationship between human and landscape. The interaction takes place at two levels: the sphere of action and the sphere of perception (Terkenli, 2001; Antrop, 2005; Egoz, 2013; Ramos et al., 2016), as landscape acts in double role for them: *a medium and an outcome* (Terkenli, 2001, p. 200).

The landscape as marker and matrix of culture is a mediating element in the transfer of knowledge, values or symbols (Claval, 2007), as *the culture and identity of society is manifested and perpetuated in its landscape* (Huff, 2008: p.21). Antrop defined landscape values as the natural framework, cultural inheritance and aesthetically well-feeling, and considered the landscape as a *perceivable, dynamic and holistic entity* (Antrop, 2000, p. 27). He emphasizes the importance of traditional landscapes, which evolved slowly enough to be able to form the above values. *Their long history allowed all changes to be integrated harmoniously with the natural conditions and with the previous cultural patterns* (Antrop, 2000, p. 22). Identity, diversity and coherence are mentioned as the key aspects of landscape, which need to be analyzed, protected and managed (Antrop, 2005). On the perceived landscape character is based one of the perspectives of the landscape identity, which refer to the landscape itself and its distinctiveness - relating to its characteristics and types then units and values (Werner, Brown and Altman, 2002; Ramos et al., 2016; Mansour, Alves and de Costa, 2023).

The concept of landscape character is the essence of landscape assessments today. It is introduced in the LCA approach (Landscape Character Assessment), widely used in UK. The method focuses on describing, not evaluating the landscape. Landscape character is defined there as: *A distinct, recognizable and consistent pattern of elements in a landscape that makes one landscape different from another, rather than better or worse* (The Countryside Commission and Scottish Natural Heritage, 2002, quoted by: Tudor, 2014: p. 54). Its final product is a map of two kinds of entities: landscape character types and landscape character areas. Character, as a unique distinguishing feature of a landscape, is used to describe the second of the above two types (Swanwick, 2002; Swanwick 2004; Tudor, 2014). Landscape Character Assessment is an act of synthesis and interpretation rather than data presentation, and therefore stands, as is appropriate for landscape, on basically subjective foundations, though mitigated by transparency of method and repeatability (Fairclough and Herring 2016). Some researchers consider that landscape identity is based on the perceived character of the landscape, pointing out that landscape identity, in one of its perspectives, refers to the landscape itself and its distinctiveness — relating to its characteristics and types then units and values (Werner et al., 2002; Ramos et al., 2016). Myczkowski (1998) posits that the cultural landscape is an expression of the identity of a place as perceived by people. It is formed by the tradition and culture of the place and the canon of the place. In the context of landscape character studies, the concept of landscape distinguishing mark emerges. Its most common interpretation is linked to the identification of elements, features or media of landscape features that are distinctive, different from others, individual, also in terms of uniqueness (Solon et al., 2014; Myga-Piątek et al., 2015; Nita, 2015; Niedźwiecka-Filipiak et al., 2018; Niedźwiecka-Filipiak, 2024).

The city forms a very specific type of landscape, complicated in perception, with a dominant degree of transformation of natural material, the greatest dynamics of the changes taking place and the complexity of its components. An isolated,

descriptive record of individual cultural heritage resources as a basis for the character of the urban landscape, while often detailed, is insufficient. Despite the legal protection of individual historical buildings and areas, the degree of understanding and real protection of the character of urban landscape and urban image may be disappointing (Sochacka-Sutkowska, 2016). The character of the landscape is more a matter of interpretation than a resource inventory. Sites of comparable architectural or historical value may play a different role in creating the character of a place depending on the location, functional gravity system, urban structure, genesis and history of the place. Also important is the direction and pace of change. Thus, the identification and evaluation of cultural heritage cannot be quantitative and context-free. The cultural value of an area is not a fixed size of a set of historical sites assigned to a given spatial unit with their relevant conservation forms. It requires an integrated approach, a multi-layered search for perceived features and elements that constitute the character and recognizability of the urban landscape.

1.2. Themes of landscape urbanism according to James Corner

The Landscape Urbanism Theory fits in the search for a new path within the scope of urban research methodology and urban planning. It emerged in the mid-1990s from the need to overcome the crisis of urbanism and spatial planning, occurring as a consequence of the fall of modernist urban doctrine and lack of development of a new, complex proposal in the postmodernism period. The second factor determining the appearance of the concept at that time was intensive progress of research landscape ecology conducted as a part of the idea of sustainable development and increase of the ecological awareness of societies. It is based, in its essence, on the assumption that a city may be perceived, examined and designed as a landscape, whereas a landscape is considered in urban categories (Corner 200, p. 26). It uses the concept of landscape in several meanings and roles for the city: as a symbol, as a model of functioning and interpretation and, finally, as a tool and medium for planning and designing (Tully, 2013, p. 438). The theory presents a holistic approach to the city. Its aim is to answer the question where the real value of the city is located as well as how it may and should be used. Unlike conventional urbanism, it assumes that the city development plane is an ecological infrastructure. The landscape is to replace architecture as the medium enabling better definition, analysis and design of modern, postindustrial urban

space than buildings and streets (Hight, 2003; Corner, 2006; Waldhaim, 2006; Yu, 2010). In foregoing formative trends, including in particular New Urbanism, the process of city planning was determined by the form, which was rejected by landscape urbanism in favour of the integrated and non-hierarchical organization of natural and cultural systems, which is supposed to facilitate links, ecological functions, utility programmes or the receipt of phenomena. The idea of landscape urbanism implies a focus on the process, synthesis, resistance and existence potential (Berrizbeitia, 2007; Assargard, 2011). Unlike traditional urbanism, landscape urbanism does not try to control the dynamics of complex urbanization processes through the rigid spatial frameworks separated from their specificity and sources of origin. Its ecological dimension involves treatment of the city space as the environment where all the acting forces and factors evolve and create a continuous, unbroken network of relations, while social, economic and spatial processes are treated as another ecology plane. Looking for methods of analysis and planning of the urban landscape, James Corner created the conceptual system of landscape urbanism defining its four main themes: processes over time, staging of surfaces, operational method and imaginary (Corner, 2006).

In the first theme, Corner emphasizes that the urban landscape is the infrastructure of processes, forces and events which occur in its individual layers, constantly evolving and creating a network of interaction. He expresses the necessity of their acceptance and informed inclusion in urban planning so that they can become an element that inspires and creates proposed solutions. City planning and design must become flexible and adaptable in constantly changing city conditions, progressing from the rigid and final determination of the spatial frameworks for individual areas to a flexible and open creation process. This theme indicates that, in the urban creation process a certain degree of indeterminacy and openness to future possibilities is necessary thing. The theme of staging of surfaces highlights the structural potential of the landscape, which constitutes the starting plane for devising of detailed development strategies. This refers to the spatial specificity of the landscape: its scale as well as physiognomy of continuity. Spatial planning should make use of this feature of the landscape, moving away from interpretation of a city through its individual points — thinking with a landmark, towards a comprehensive and horizontal approach to the city structure, which enables perceiving and opening to the possibilities inscribed in the space. The use of large-scale city

plans provides a clear, flexible and scalable tool. The staging of surfaces treats landscape as infrastructure and net, pointing to the necessity of changing the approach from a local to global one. The third theme points to the need for adjusting urban planning methods and techniques to the complexity of components and features of the urban landscape so that they could enable characteristics and interpretation of a wide scope of urban systems functioning in various scales adopted as the conditions. This aspect refers to the interdisciplinary feature of the idea of Landscape Urbanism, involving the necessity to take into consideration and reconcile, except for the spatial properties of the urban development process, the techniques, methods and approaches derived from other domains dealing with the economic, social, political and natural requirements. The last of the distinguished themes affects both the designer's creativity as well as the potentials and possibilities inscribed in the very essence of the landscape. A design must open to properties of sites, which are frequently immeasurable and unnamed, and, noticing and using them, determine the development of new relations and possibilities. The design should result from landscape specificity, while the design decisions involve selection and use of these features and components of the landscape which are of key importance and 'creating'. The ones which may create a new quality of relations between nature and culture, by the way doing away with the commonplace landscape dichotomy. Using the phrase *finding for founding* as the guideline for implementing the idea of Landscape Urbanism in the design process, Corner points to the need of contextuality and, simultaneously, visionariness of the proposed solutions (Corner, 2006). The theme of creativity affects, thus, the concept of the identity and spirit of a site, although this has not been directly articulated.

The four guiding themes of landscape urbanism defined by Corner: processes over time, staging of surfaces, operational method and imaginary explicitly show the essence of the theory. They clearly indicate the need to approach the urban landscape as a multi-layered concept, including breaking away from the determinism of form and stability in analyzing and designing cities. Moreover, each of the presented themes is an attempt to respond to the conditions created by the city as an environment of research and design activities. Each theme indicates groups of features describing the specifics of the urban landscape, to which the given theme tries to respond. The specificity of the urban landscape is there a starting point and a reference plane. It determines the directions and methods of action.

1.3. Goal of the paper

The themes formulated by James Corner included the assumptions of landscape urbanism theory in a certain scheme. The author of this work has taken this as an inspiration and a basis for an attempt to seek further synthesis in relation to the urban landscape. The purpose of the paper is to present a theoretical concept for diagnosing the character of an urban landscape by means of a set of qualities that will allow urban landscapes to be analyzed and compared with each other in a simplified way. An additional goal of the study is to relate the proposed model to the themes of landscape urbanism, as presented by Corner.

The purpose of the study requires the presumption that certain landscape features are the primary and base sources of its character. Their change determines the change in the essence of the landscape. These have been referred to as fundamental qualities. On the basis of these qualities, a broader and easily measurable set of criteria for assessing landscape character can be identified, which have been termed character determinants. The aim of the study also requires referring to the landscape as a complex construct, composed not only of elements but also of coexisting landscape layers, distinguished within both cultural and natural systems. The concepts of fundamental qualities, landscape layers and character determinants are defined in the next section, which describes the method of the proposed approach.

1.4. Methods

In terms of the applied method, the proposal presented in this study is heuristic and abstracting. The subject of the proposal is the contemporary urban landscape, in its cultural dimension, which is the author's research interest. The specificity of the urban landscape in relation to the cultural system is the interpenetration and interdependence of the features that result from the location and structure of the city, the spatial relationships taking place, the land uses and the history of events and phenomena that have taken place there.

The concept of fundamental qualities has been applied ontologically, understanding them to mean qualities that are measurable and generally independent — both of other qualities and of context. They are, therefore, those properties of an object that are relatively constant, objective and primary in relation to its other characteristics, while being as general as possible. Fundamental qualities constitute the character of an object in a necessary and objectively recognizable way. They form its genotype. In relation to the urban landscape, they can determine the character of the landscape, depending on the perspective

of the analysis in physical, functional, symbolic, etc. ways. In this thesis, these ‘perspectives’ are called landscape layers.

Layers are understood here as planes of landscape character, distinguished according to the way the landscape and its components are perceived and received. Understood in this way, landscape layers constitute a kind of perceptual filter for fundamental qualities. Each of the fundamental qualities is, as it were, ‘passed’ through the filter of the landscape layer under analysis, whereby the landscape attributes are multiplied. The landscape attributes distinguished in its layers are measurable and thus become parameters for assessing the character of the landscape. The fundamental qualities identified in relation to the individual landscape layers are referred to as landscape character determinants, as they determine and define the specificity of the analysed landscape layer. On the basis of landscape character determinants, further characteristics of places — dependent on several determinants at the same time — can be diagnosed. They may describe a place in greater detail than determinants, but they are also more susceptible than determinants to changes in the landscape.

In search of essence, the paper proposes a simplified model for the ontological division of the landscape into four layers: structural, functional, semantic and locational. The layers of landscape subscribe to the original dichotomous division into categories of form and content. As Roman Ingarden (1960) argued in his concept of a literary work’s layers, the question of distinguishing a work’s form and content is a fundamental issue for determining the value of that work, independent of it.

It has been assumed that the landscape’s form is primarily constituted by its locational and structural layers, while its content is represented by the functional and semantic layers. The locational layer concerns the positioning of individual landscape fragments in relation to the city as a whole, serving as a reference framework. The structural layer pertains to the forms, shapes, and spatial relationships of the elements shaping different landscape fragments.

The functional layer arises from the dominant activities and processes occurring within the given landscape, while the semantic layer is shaped by its embedded symbolism and historical significance. In the perception and reception of the urban landscape, a certain dualism can also be observed. The functional and locational layers are primarily perceived kinetically — through engagement in action and direct experience of the landscape. In contrast, the structural and semantic layers are perceived cognitively — through recognition, understanding, and categorization of the landscape (Tab.1). This dual division of perceiving the urban landscape: on understanding and exploration it, was applied in Kaplans’ landscape preference model (1982).

2. RESULTS – A CONCEPT OF URBAN LANDSCAPE CHARACTER DETERMINANTS

If we look at the urban landscape in an abstract and essential way, we obtain a set of components that we can perceive, understand, and analyze in different dimensions and on various planes or systems. Then, the most fundamental and general distinguishing features that define any set of components can be: the number of components in the set, the size of the components in the set, the degree of their differentiation, and the strength of the relationships between the components, i.e., their coherence. If we add the dimension in which we want to analyze a given set of components, for example spatial or functional, then in the case of the urban landscape, we obtain its *differentia specifica*.

Thus, in the spatial form dimension, we will talk about the density (compactness) of the elements in a given landscape, the scale of the landscape elements, then about the differentiation of the elements of the landscape, i.e., the complexity of the form, and finally about the strength of the spatial and compositional relationships of the formal elements that make up the landscape, i.e., the coherence of the landscape, in the sense introduced by Żórawski, who proposed the concept of cohesive form, including the tendency

Tab. 1. The layers of urban landscape - duality of types of perceiving.

CONTENT	FORM	
Semantic layer	Structural layer	UNDERSTANDING
Functional layer	Location layer	EXPLORATION

Source: own elaboration.

to cohesive forms conditioned by the human psyche (Żórawski 1962). The stronger the spatial relationships and dependencies, the higher the degree of regularity and more cohesive the form. It is worth noting here that a form can be very complex and diverse, but it does not have to be cohesive, as the compositional relationships between its individual elements can be weak or imperceptible.

Similarly, in the functional dimension, which takes into account the activities and processes occurring in the landscape, in relation to the cultural system, we can talk about use intensity (number of users) or the number of actions or ongoing processes. Then, we discuss the scale of the function, which in the case of land use forms translates into the scope of function reception (local, supra-local, regional, etc.), further the diversity of activities carried out, and finally, the complementarity of individual functions with each other.

In terms of the semantic dimension, in the first determinant of the urban landscape character, we refer to the parameter of duration, as an age of urban landscape, reflecting an amount of content and symbols written in the landscape (quantity). In the next one, we analyze the rank of landscape, due to the events that took place there, also the former uses performed and the symbolic importance of the places (size). In the third determinant we analyse the historical layering, which reflects the intricacy and semantic complexity of the place. And finally, in the fourth determinant, we define the semantic continuity, i.e., the coherence of the historical layering recorded in the urban landscape.

In terms of the locational dimension, here we analyze a particular urban landscape unit in relation to its position within the city. In the first of the

locational determinants of the character of the urban landscape, we will speak of its extensiveness. The size quality will be measured in here by centrality of its location in the city. On the other hand, with regard to diversity, as a fundamental quality, in its locational layer, we will talk about the separateness of the location of the landscape unit, its position on the boarder or the edge, which is determined by the presence of physical barriers, e.g., the proximity of a river, a railway line, etc. A good example of a landscape with a high separateness parameter is Lower Manhattan in New York, which occupies the southern tip of the island, with a rounded coastline. As for the fourth location determinant, we will talk about the coherence and connection of the landscape unit with its surroundings. We analyse the nodality of a landscape unit, i.e., the degree to which it is embedded in urban axes.

The determined variables, defined for individual layers of the landscape, are the distinguishing features of the character of the urban landscape. Analysing these features simultaneously in various layers of the landscape complements each other, creating a framework image of the character of a given place as a landscape unit (Tab. 2).

The reference plane for the fundamental qualities of the urban landscape as distinguishing features of its character is formed by the concept of the archetype. An archetype, as defined by Carl Jung, is a universal, archaic pattern, carrying a common symbolism with a primary meaning, which is used by people regardless of culture and time. An archetype is an immaterial, purely mental element and as such can be used to interpret observations, including spatial materializations. *For archetypes can be inferred by cognitively accessible manifestations of*

Tab. 2. Fundamental qualities within the layers of urban landscape as its character determinants.

Fundamental Qualities	QUANTITY	SIZE	DIVERSITY	COHERENCE
Landscape Layers	Road Archetype	Centre Archetype	Border Archetype	Gate Archetype
FUNCTIONAL	Intensity	Range	Diversity	Complementarity
LOCATION	Extent	Centrality	Separateness	Nodality
STRUCTURAL	Density	Scale	Complexity	Coherence
SEMANTIC	Duration	Significance	Layering	Continuity

Source: own elaboration.

them (...). The archetype manifests itself in its content realizations, in the form of imagery (Motycka, 2005, p. 92). The four basic archetypes of space are the road, the centre the border and the gate. Based on these concepts, archetypal forms common to all cultures have developed over the centuries and are present at all scales of landscape (Dąbrowska-Budziło, 2002). The road as an axis measures time, distance, experience, symbolizes the process of life and development, the essence here is quantity. The centre reflects the middle, concentrates, accumulates, is the most important. Associated with the centre is the idea of the centre of the world — the Axis Mundi, the midpoint through which the vertical axis of the cosmos passes, is always the point of highest religious significance (Eliade, 1974). Its essence is greatness and stature. The border, on the other hand, divides, opposes, fences off, differentiates, appears when there is complexity, its essence is therefore differentiation. A gate, on the other hand, connects two worlds, it is a passage, a point of congruence. The essence of the gate is relationship. In terms of spatial representation, the gate and the centre are point archetypes, while the border and the road are linear. In functional terms, on the other hand, the gate and road archetypes are dynamic, related to movement, while the border and centre remain static (Tab. 2, 3).

The fundamental qualities of the urban landscape proposed here, which, when considered for the individual layers of the landscape, can be regarded as distinguishing features and determinants of its character, are present in the themes of landscape urbanism. James Corner, in parameterizing and defining the city as a landscape, builds the postulates of the themes on the basis of groups of characteristics that describe the urban landscape, where those qualities can be considered as key. The processes over time, horizontality, operational method and imaginary, in turn, are to constitute a response to the intensity and variability of processes, the vast

scale, complexity and interactivity and, finally, the coherence and relationality of the urban landscape. In Corner's work, coherence is understood first and foremost in semantic terms, so here it is a coherence or historical continuity, a certain narrative that the landscape is telling, which the designer should pick up and refer to.

Similarly, the layers of landscape proposed here are present in Corner's themes, and each of these layers has both cultural and natural dimensions. Although none of Corner's landscape urbanism themes are confined to a single layer of landscape, some advantages in this respect can be noted. The first theme, which focuses primarily on the number and intensity of processes, forces and events occurring in the landscape, can be called functional. The second theme emphasizing the large scale, spatial continuity, external connections and horizontality of the landscape can be termed locational. For the third theme, which defines the desired interdisciplinary way of approaching and acting with the landscape, the starting point is the complexity and diversity of landscape features and components, which is most fully manifested in the formal layer of the landscape. The fourth theme, on the other hand, points to the need to search for the content and meanings recorded in the landscape, including reference to the features and symbolism of the original landscape. The overlapping and often complex history and tradition of a place become a source of design inspiration, by highlighting and consolidating traces of the former role and former forms of use of areas. The theme can thus be attributed to the semantic layer. Analyzing Corner's landscape urbanism themes in relation to the concept of landscape character determinants, the themes were assigned a dominant, fundamental quality of urban landscape, crystallizing the conditions for the actions postulated in there, as well as a dominant layer of the landscape in which a given theme manifests itself most distinctly (Tab. 4).

Tab. 3. The Archetypes and Fundamental Qualities of Urban Landscape and types of their representation.

Type of Spatial Representation \ Type of Functional Representation	DYNAMIC	STATIC
	POINT	Coherence — Gate
LINEAR	Quantity — Road	Diversity — Border

Source: own elaboration.

Tab. 4. James Corner's Themes in relation to a Concept of Urban Landscape Character Determinants.

The Themes of Landscape Urbanism by James Corner	Dominant Layer of urban landscape	Dominant Fundamental Quality of urban landscape	Dominant mode of urban landscape perception
processes over time	functional	Quantity	Exploration
staging of surfaces	locational	Size	Exploration
operational method	structural	Diversity	Understanding
imaginary	semantic	Coherence	Understanding

Source: own elaboration.

3. DISCUSSION

The model of urban landscape character determinants can be related to the Kaplans' environment preferences model, with which it shares common elements. The Kaplans (1982) similarly sought a synthesis in landscape assessment. Analysing the individual perception of various natural scenes by people, they distinguished four main features that determine preferences for perceiving the environment. These are coherence (to what extent the scenery is organized, composed of elements that fit together), legibility (to what extent the elements of the scenery are expressive, understandable and categorizable), complexity (the number and diversity of the elements of the scenery) and mystery (an amount of information hidden in the scenery that encourages discovering the secrets of the place). Similarly to the preference model, the basic features of the urban landscape were assigned to two ways of perceiving the landscape, through experiencing and through understanding. The author of this work has analyzed the features of iconic objects in the city landscape using the example of cultural buildings in Szczecin, where she distinguished four main indicators for their assessment as: semantic coherence, monumentality of form, exposure of location and diversity of functions (Sochacka, Rzeszotarska-Pałka, 2021).

Quantity, size, diversity and coherence — characteristics that the author considered to define the urban landscape in a framework way — in different varieties and approaches are present when characterizing the city in academic studies and planning practice. When describing the desirable conditions for the functioning of the city, many urban scholars have pointed to the mixed land use phenomenon, depending on functional differentiation. It has been analysed both in the context of urban planning (Jacobs, 1961; Alexander, 1977; Lynch, 1981; Moreno, 2020)

and in the social and economic sciences (Florida, 2002; Marshal, 2009; Batty, 2013). Also, the aspect of development density, or more broadly the urban density, has been postulated to foster city life, the quality of public space, including social interaction (Jacobs, 1961; Gehl, 1971; Lefebvre, 1974; Sennett, 2018) and to improve the economic and ecological efficiency of cities (Calthorpe, 1993; Katz and Bradley 2013). The former prominence and historical significance of areas and buildings in the city has also been widely considered and analysed as a cultural potential for regeneration. Many researchers point to the impact of this feature of the urban landscape on the investment attractiveness of places (Amin and Thrift, 2002; Zukin 2010;) and its social and cultural value as a heritage important for building a sense of local identity (Jacobs, 1961; Zukin, 2010; Harvey, 2012; Murzyn-Kupisz and Działek, 2013; Ripp and Gustafsson, 2022). The aforementioned studies elaborate on Pierre Bourdieu's concept of symbolic capital, which refers to resources such as prestige, honour and recognition that an object, place or person possesses and that are widely accepted and valued in a community (Bourdieu 1986). The concept of the nodality of places has also been the subject of numerous studies. This parameter has been analysed in both urban-planning and socio-geographical terms. Kevin Lynch distinguished nodes as one of the five key elements in the perception of a city image (Lynch 1960). Koolhaas, in his project 'The Generic City' (1994), analysed nodes on an urban and global scale — as networks of flows of capital, information and people. Above all, however, nodalism has been the focus of studies of transport networks and traffic flows and the associated spatial configurations of cities (Hillier and Hanson 1984; Jiang 2008; Barthelemy 2016).

However, the determinants of urban landscape character presented above all build up the secondary

characteristics of urban landscapes, often based on and dependent on several of them. These include monumentality, which manifests the power of a site, its importance and uniqueness. Dąbrowska-Budziło (2002) considers monumentality to be one of the basic types of symbolic communication used in landscapes. She identifies the components of monumentality as, among others: large scale, distinctive form, prominent location, permanence and beauty. Thus, monumentality is not a primary quality; rather, it depends on several other features. While a large scale is crucial for the monumentality of a landscape or its elements, it is not a sufficient condition — it requires the presence of additional attributes, such as high coherence of form and a highly exposed location. The exposure of a landscape, similar to the exposure of an individual building, is essentially high visual accessibility, determined by the locational and structural aspects of the urban landscape. It results from the combination of large scale, edge prominence (diversity in location), and nodality (coherence of location) of a given landscape unit.

Another example of a desirable urban parameter defined by character determinants across multiple layers of landscape is urban vitality, a concept emphasized by Jane Jacobs and understood as the degree to which a place is perceived as vibrant (Montgomery, 1998). Similarly, Maas (1984) describes this parameter as the *synergy arising from a variety of unique commercial and entertainment opportunities, and a dense socially heterogeneous pedestrian population*. This parameter undoubtedly belongs to the functional category of the city and is primarily defined by intensity of use, measured by the number of people in a space, and the degree of functional diversity. However, other factors also play a role, such as building density, centrality of location, and the richness of content within a given landscape unit — all of which serve as layered equivalents of the quantity factor. Each of these properties can be distinguished and, to some extent, measured.

An interesting example in this context is a Floor Area Ratio, commonly used in spatial planning, where the total area of buildings is calculated as the sum of the areas of all their storeys in relation to the plot area. This parameter depends on both the density of landscape elements (buildings) and their scale (number of storeys) It thus takes into account two spatial determinants of urban landscape character: density and scale. Unfortunately, it does not distinguish between them. Used in this form, it therefore does not give a true picture of the character of a given landscape unit. In contrast, it certainly gives greater development flexibility to developers, who

are free to choose the proportion of area and height of development. It is also easier to apply as it simplifies the planning process. However, as a planning and landscape protection tool, it is insufficient. The use of two indices based on two landscape character determinants — one for density and one for building height — would allow better control of spatial proportions, the impact of buildings on their surroundings and sunlight conditions. It would also be more understandable for residents and developers — concrete parameters instead of one rather abstract ratio.

4. CONCLUSIONS

The presented concept of the character determinants of urban landscape is a voice raised against the background of the theory of landscape urbanism. This, indicating the dynamics, variability and elusiveness of the urban landscape, somehow seems to deny the possibility of simplifying this construct. However, as demonstrated in the work, open to changes, flexible and focused on the ongoing processes, and not the final aesthetic intention, the approach of landscape urbanism does not exclude the recognition of specific features of the urban landscape as fundamental and permanent. Those that determine its character. On the contrary, the transformations of the landscape postulated within the framework of landscape urbanism are aimed at extracting, capturing and perpetuating them. In the design methodology implemented on the basis of Corner's four motifs, the character of the landscape is diagnosed in a synthesizing way, taking into account the cultural and natural dimensions. The contemporary landscape of a post-industrial city as a material for design intervention is characterized by the accumulation or obliteration of recorded cultural value, and at the same time by the loss or strong disturbance of natural value. In terms of the material, we can therefore speak of layered cultural values and lost natural values, and in terms of the creative process — of their legibility and reconstruction, respectively. The universality of the fundamental and basic landscape qualities proposed in this work: quantity, size, diversity and coherence — as typological features — allows for the formulation of character determinants in each of urban landscape layer, simultaneously in the cultural dimension discussed in this work, as well as in the natural dimension.

As noted in the introduction, the urban landscape is characterized by the highest degree of dynamism in terms of changes and transformations. The spatial form peters away, functions become outdated, and semantics blur and layer over time. Changes in the urban landscape, understood as a comprehensive and

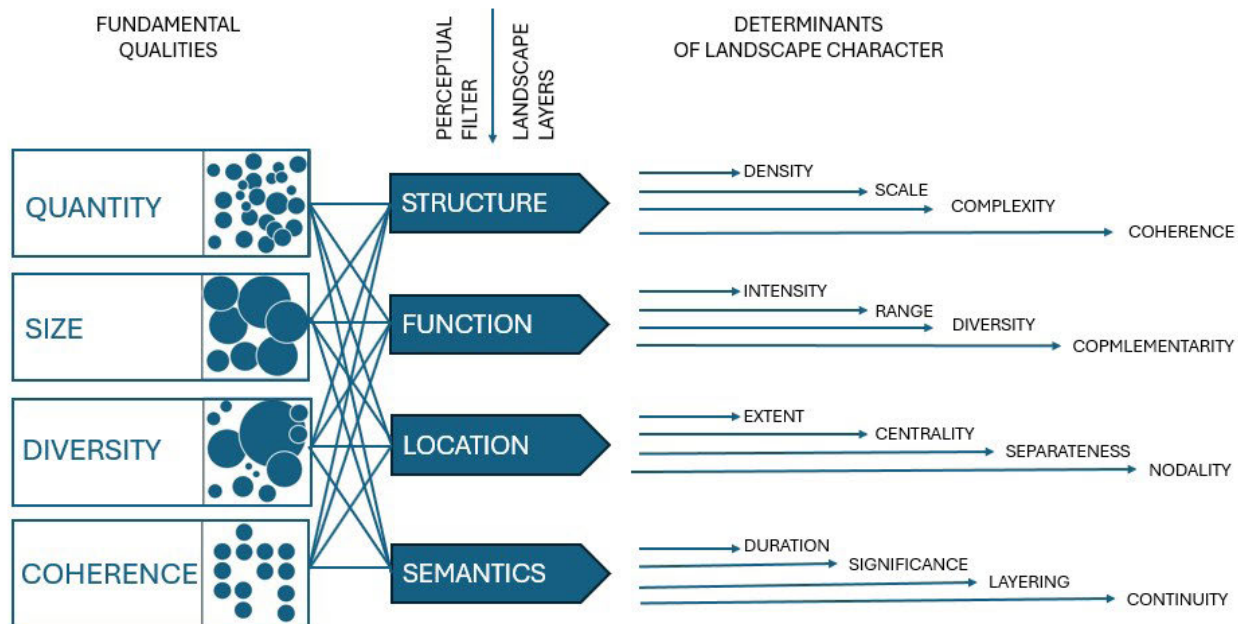
literal record of past and ongoing processes, are both necessary and expected. However, at the same time, this landscape, in all its complexity and richness, carries values that must be preserved, reinforced, and utilized. Identifying distinguishing features within specific layers of the landscape—those that define its character as typological and overarching properties—can help maintain the city's identity amid transformations. These character determinants determine the uniqueness and durability of specific urban fragments, forming the framework of its landscape. Character, understood as the essence of a place, is a superior category compared to the dynamic, adaptive qualities of the landscape. The latter often describe a given place in more detail but tend to be less enduring and resilient to change. The current specificity of a landscape can be altered more easily and quickly than its character. We may change the features of a given area that define its specificity, but as long as we preserve the typological properties of the landscape — its framework — we retain its character, its genotype.

For example, we might change the function of a building because it has become outdated and unnecessary, but we preserve its supra-local or regional reception range. We may alter the architectural form, introducing contemporary design, but we maintain its scale. The visibility of a building complex may decrease as trees grow, yet it is essential to emphasize its separateness in terms of the position on the edge, that determines the site's exposure. We may strive to improve access to a park by adding more entrances; however, if the park is not integrated into the city's main urban axes, it will never become a nodal landscape.

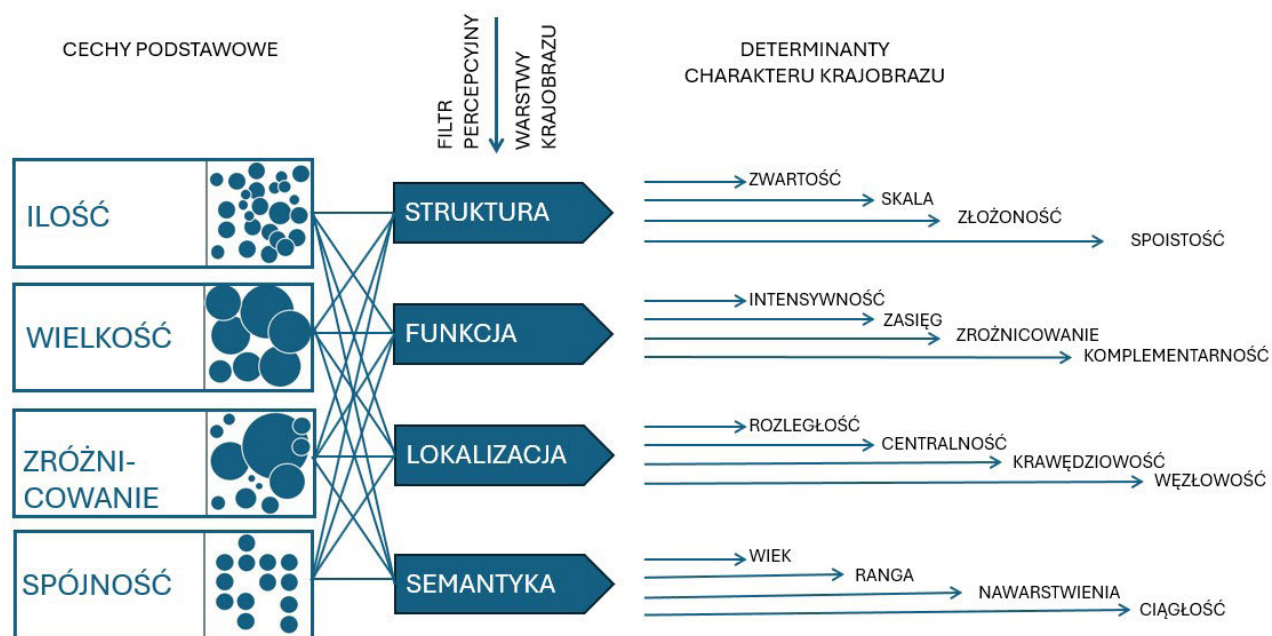
The presented concept of urban landscape character determinants is a certain idea and as such it undoubtedly requires further refinement, in-depth analysis, and empirical validation. However, it seems that it may have several potential areas of application. This framework, based on the assumption that each fundamental quality of the urban landscape can be analyzed independently and in parallel within each of its layers, allows for different yet analogous perspectives in analyses. On one hand, this approach broadens the scope of urban landscape character

assessment; on the other, it enables the structured and systematic comparison of a specific variables depending on the analytical focus — whether spatial, functional, locational, or semiotic. Limiting the analysis of the urban landscape character to original parameters provides an essentialized, easily parameterized starting point, which may allow for greater standardization of research methodology. As a reference framework for assessing the urban landscape character, this approach may also help establish an objective distance in the formulation of cultural heritage protection guidelines, enabling a more precise evaluation of the 'striking power' of permissible modifications and transformations. Another aspect concerns the delimitation of urban landscape units. A city, understood as a landscape whose essence is continuity — an elusive entity — requires the application of boundaries to distinguish smaller, more comprehensible parts. The boundaries of these parts, referred to as urban landscape units, can be determined based on adopted measurement intervals for variables treated as character determinants of landscape character.

Finally, a question may be posed — leaving it entirely open, as it extends beyond the scope of this study — whether a strong urban landscape character, which determines, for example, the iconicity of certain city fragments, is associated with the consistency of its character determinants attributes across various layers. For example, does the large scale of landscape elements, such as buildings, combined with the centrality of the landscape, a regional or broader functional reach, and significant historical importance, generate a consistency that enhances the strength of the landscape's character? Likewise, does a high degree of formal coherence, functional complementarity, alignment with spatial axes, and historical continuity within a given urban landscape unit contribute to this effect? Furthermore, does the currently prevalent call for functional diversity, coupled with structural complexity — manifested in both built form (3D dimension) and spatial structure (2D dimension) — along with the numerous historical strata resulting from the complex history of a particular place, and exposed location, potentially reinforce the iconicity of such an urban landscape unit?

III. 1. Determinants of landscape character — method diagram. Source: Author.

II. 1. Determinanty charakteru krajobrazu — schemat metody. Źródło: opracowanie własne.

1. WPROWADZENIE

1.1. Charakter krajobrazu miejskiego

Europejska Konwencja Krajobrazowa definiuje krajobraz jako obszar postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników naturalnych i kulturowych. Krajobraz stanowi podstawę do tworzenia kultur lokalnych, ważny komponent dziedzictwa europejskiego, przyczynę do dobrobytu ludzi i ich konsolidacji (EKK, 2000). Zgodnie z tą wykładnią, rozumienie charakteru krajobrazu jest holistyczne, a jego istotą jest ludzka percepcja, która obejmuje zarówno rozpoznanie formy, jak i odczytanie zawartych w niej treści. Dokument wskazuje na ciągłą i współzależną relację między człowiekiem a krajobrazem. Interakcja odbywa się na dwóch poziomach: w sferze działania i w sferze percepcji (Terkenli, 2001; Antrop, 2005; Egoz, 2013; Ramos et al., 2016), gdzie krajobraz pełni podwójną rolę: *jako medium i jako rezultat* (Terkenli, 2001, s. 200). Krajobraz jest elementem pośredniczącym w przekazywaniu wiedzy, wartości i symboli, jako znacznik i matryca kultury (Claval, 2007). Inaczej mówiąc *kultura i tożsamość społeczeństwa przejawiają się i utrwalają w jego krajobrazie* (Huff, 2008, s. 21). Antrop uznał krajobraz za *postrzegalną, dynamiczną i holistyczną całość*, definiując wartości krajobrazu jako naturalne ramy, dziedzictwo kulturowe oraz odczucia estetyczne (Antrop, 2000, s. 27). Podkreśla znaczenie tradycyjnych krajobrazów, które ewoluowały wystarczająco wolno, aby móc kształtować powyższe wartości. *Ich długa historia pozwoliła na harmonijną integrację wszystkich zmian z warunkami naturalnymi i wcześniejszymi wzorcami kulturowymi* (Antrop, 2000, s. 22). Tożsamość, różnorodność i spójność są wymieniane jako kluczowe aspekty krajobrazu, które muszą być analizowane, chronione i zarządzane (Antrop, 2005).

Koncepcja oceny charakteru krajobrazu (LCA) jest obecnie główną wśród ocen krajobrazowych, szeroko stosowaną w Wielkiej Brytanii. Charakter krajobrazu jest tam definiowany jako: *Wyraźny, rozpoznawalny i spójny wzór elementów w krajobrazie, który sprawia, że jeden krajobraz różni się od drugiego, a nie, że jest lepszy lub gorszy* (The Countryside Commission and Scottish Natural Heritage, za: Tudor, 2014, s. 54). Metoda ta koncentruje się na opisie krajobrazu, a jego produktem końcowym jest mapa dwóch rodzajów jednostek: typów charakteru krajobrazu oraz obszarów charakteru krajobrazu (Swanwick, 2002; Tudor, 2014). Charakter jako unikalna cecha wyróżniająca dany krajobraz jest wykorzystywana do opisu drugiego z powyższych dwóch rodzajów. Warto zaznaczyć, że ocena charakteru kra-

jobrazu jest raczej aktem syntezy i interpretacji niż prezentacji danych, a zatem opiera się, co jest właściwe dla krajobrazu, na zasadniczo subiektywnych podstawach, choć złagodzonych przez przejrzystość metody i jej powtarzalne stosowanie (Fairclough, Herring, 2016). Niektórzy badacze, na bazie pojęcia postrzeganego charakteru krajobrazu, budują definicję tożsamości krajobrazu, wskazując że tożsamość odnosi się do samego krajobrazu i jego odrębności — do jego cech i typów, a następnie do jednostek i wartości (Werner, Brown, Altman, 2002; Ramos i in., 2016; Mansour, Alves, de Costa, 2023).

Myczkowski (1998) stawia tezę, że krajobraz kulturowy jest wyrazem tożsamości miejsca postrzeganym przez człowieka. Tworzą ją tradycja i kultura miejsca oraz kanon miejsca. W kontekście badań nad charakterem krajobrazu pojawia się pojęcie wyróżnika krajobrazu. Najczęstsza jego interpretacja łączy się z identyfikowaniem elementów, cech lub nośników cech krajobrazu, które są wyróżniające się, odmienne od pozostałych, indywidualne, także w aspekcie unikatowości (Solon i in., 2014; Myga-Piątek i in., 2015; Nita, 2015; Niedźwiecka-Filipiak i in., 2018; Niedźwiecka-Filipiak, 2024).

Miasto tworzy bardzo specyficzny typ krajobrazu, skomplikowany w odbiorze, o wysokim stopniu przekształcenia materiału przyrodniczego oraz olbrzymiej dynamice zachodzących zmian i złożoności jego komponentów. Wyizolowana, opisowa identyfikacja poszczególnych zasobów dziedzictwa kulturowego, jako podstawy charakteru krajobrazu miejskiego, choć często szczegółowa, jest niewystarczająca. Pomimo prawnej ochrony poszczególnych obiektów i obszarów historycznych, stopień zrozumienia i faktycznego zabezpieczenia charakteru krajobrazu i urbanistycznego wizerunku miasta bywa niewielki (Sochacka-Sutkowska, 2016). Charakter krajobrazu jest raczej kwestią interpretacji niż inwentaryzacji zasobów. Budynki o porównywalnej wartości architektonicznej czy historycznej mogą pełnić inną rolę w budowie charakteru miejsca w zależności od lokalizacji, ciężenia funkcjonalnego, struktury urbanistycznej, genezy i historii miejsca. Ważny jest też kierunek i tempo zachodzących zmian. Tym samym identyfikacja i ocena dziedzictwa kulturowego nie może być ilościowa i bezkontekstowa. Wartość kulturowa obszaru nie jest stałą wielkością zbioru obiektów zabytkowych przypisanych do danej jednostki przestrzennej, z zachowaniem należnych form ich ochrony. Wymaga zintegrowanego podejścia, wielowarstwowego poszukiwania postrzeganych cech i elementów, które stanowią o charakterze i rozpoznawalności krajobrazu miejskiego.

1.2. Motywy urbanistyki krajobrazowej według Jamesa Cornera

Teoria urbanistyki krajobrazowej wpisuje się w poszukiwania nowej drogi w zakresie metodologii badań i projektowania miast. Zrodziła się w połowie lat 90. XX wieku na fali kryzysu urbanistyki i planowania przestrzennego w okresie postmodernizmu, a jednocześnie intensywnego postępu badań z zakresu ekologii krajobrazu i wzrostu ekologicznej świadomości społeczeństw. Zasadza się w swej istocie na założeniu, że miasto może i powinno być postrzegane, badane i projektowane jako krajobraz, a krajobraz — rozważany w kategoriach urbanistycznych (Corner, 2010, s. 26). Wykorzystuje pojęcie krajobrazu w kilku znaczeniach i rolach dla miasta: jako jego symbol, jako model funkcjonowania i interpretacji oraz wreszcie — narzędzie i medium dla planowania i projektowania (Tully, 2013, s. 438). Teoria prezentuje holistyczne i elastyczne podejście do miasta. Celem jest odpowiedź na pytanie, gdzie leży prawdziwa wartość miasta oraz jak może i powinna być wykorzystana. W przeciwieństwie do konwencjonalnej urbanistyki, za płaszczyznę rozwoju miasta przyjmuje infrastrukturę ekologiczną. Krajobraz zastąpić ma architekturę jako medium pozwalające lepiej niż budynki i ulice definiować, analizować i projektować postindustrialną przestrzeń (Hight, 2003; Corner, 2006; Yu, 2010; Waldheim, 2010; Stauskis, Deveikiene, 2016). W dotychczasowych nurtach urbanistycznych, szczególnie Nowego Urbanizmu, proces planowania miast determinowany był przez formę, co urbanistyka krajobrazowa odrzuciła na rzecz zintegrowanej i niehierarchicznej organizacji systemów naturalnych i kulturowych, która ułatwić ma powiązania, funkcje ekologiczne, program użytkowy czy odbiór zjawisk. Idea urbanistyki krajobrazowej implikuje skupienie na procesie, syntezie, odporności oraz potencjale zaistnienia (Berzbeitia, 2007; Assargard, 2011). W odróżnieniu od urbanistyki tradycyjnej nie próbuje kontrolować dynamiki złożonych procesów urbanizacji poprzez sztywne ramy przestrzenne, oderwane od specyfiki i źródeł powstawania tych procesów. Ekologiczny wymiar urbanistyki krajobrazowej polega na traktowaniu przestrzeni miejskiej jako środowiska, gdzie wszystkie zachodzące siły i czynniki ewoluują i tworzą ciągłą, nieprzerwaną sieć relacji, a procesy społeczne, gospodarcze i przestrzenne traktowane są jako kolejne z płaszczyzn ekologii. Poszukując metod dla analiz i kształtowania krajobrazu miejskiego, James Corner stworzył system pojęciowy urbanistyki krajobrazowej, wyznaczając cztery podstawowe jej motywy: trwanie procesów (*processes over time*), horyzontalność (*staging of surfaces*),

metoda działania (*operational method*) oraz kreatywność (*imaginary*) (Corner, 2006).

W pierwszym motywie Corner podkreśla, że krajobraz miejski jest systemem procesów, sił i wydarzeń, które zachodząc w poszczególnych warstwach krajobrazu, nieprzerwanie ewoluują i tworzą ciągłą sieć interakcji. Wskazuje na konieczność ich akceptacji i świadomego uwzględnienia w planowaniu urbanistycznym, tak aby stały się elementem inspirującym proponowane rozwiązania. Planowanie miast musi stać się elastyczne i adaptowalne w ciągle zmieniających się uwarunkowaniach, przechodząc od sztywnego i ostatecznego ustalania ram przestrzennych dla poszczególnych obszarów do elastycznego i otwartego procesu kreacji. Ten motyw wskazuje, iż w procesie kreacji urbanistycznej konieczna jest zgoda na pewien stopień nieokreśloności i otwarcie na przyszłe możliwości.

Motyw horyzontalności natomiast podkreśla strukturalny potencjał krajobrazu, który stanowi płaszczyznę wyjścia dla opracowania szczegółowych strategii rozwoju. Odnosi się do specyfiki przestrzennej krajobrazu — jego skali i ciągłości. Planowanie przestrzenne winno wykorzystywać tę cechę krajobrazu, odchodząc od interpretowania i kreowania miasta poprzez jego poszczególne punkty i myślenie dominantą, ku całościowemu horyzontalnemu ujęciu struktury miasta, co pozwala dostrzec i otworzyć się na zapisane w przestrzeni możliwości. Wykorzystanie wielkoskalowych planów miast daje czytelne, elastyczne i skalowalne narzędzie. Horyzontalność traktuje krajobraz jako infrastrukturę i sieć, dowodząc konieczności zmiany podejścia z lokalnego na globalne.

Trzeci motyw wskazuje na wymóg dostosowania metod i technik urbanistycznych do złożoności elementów składowych i cech krajobrazu miejskiego, tak aby pozwoliły scharakteryzować i zinterpretować jako uwarunkowanie szeroki zakres funkcjonujących w różnych skalach systemów urbanistycznych. Motyw ten odnosi się do cechy interdyscyplinarności urbanistyki krajobrazowej, pociągając za sobą konieczność uwzględnienia i pogodzenia, obok przestrzennych właściwości procesu kreacji rozwoju miasta, technik, metod i podejść wywodzących się z różnych dziedzin zajmujących się ekonomicznymi, społecznymi, politycznymi i przyrodniczymi wymaganiami.

Ostatni z wyodrębnionych motywów dotyka kreatywności. Tak projektanta, jak i potencjałów zapisanych w samej istocie krajobrazu miejskiego. Projekt otwierać się musi na — często trudno mierzalne i nienazwane — właściwości miejsc, dostrzegając je i wykorzystując dla nowych relacji i możliwości. Pro-

jekt winien wynikać ze specyfiki krajobrazu, decyzje projektowe polegają na wyborze i wykorzystaniu tych cech i elementów krajobrazu, które są kluczowe i „tworzące”. Tych, które mogą wykreować nową jakość relacji między naturą a kulturą, notabene burząc tę utartą dychotomię krajobrazu. Posługując się frazą *finding for founding* jako wytyczną dla wdrożenia idei urbanistyki krajobrazowej w procesie projektowym, Corner wskazuje na potrzebę kontekstualności, a jednocześnie wizyjności proponowanych rozwiązań. Motyw kreatywności dotyka tym samym pojęcia tożsamości i ducha miejsca, choć nie zostało to wprost wyartykułowane.

Cztery sformułowane przez Cornera motywy przewodnie urbanistyki krajobrazowej: trwanie procesów, horyzontalność, metoda działania oraz kreatywność, wyraźnie ukazują istotę tej teorii. Wskazują na konieczność podejścia do krajobrazu miejskiego jako pojęcia wielowarstwowego, w tym zerwania z determinizmem formy i stałości w analizowaniu i projektowaniu miast. Co więcej, każdy z przedstawionych motywów stanowi próbę odpowiedzi na uwarunkowania, jakie tworzy miasto jako środowisko działań badawczych i projektowych. W każdym motywie wskazywane są grupy cech opisujące specyfiki krajobrazu miejskiego, na które dany motyw próbuje odpowiedzieć. Specyfika krajobrazu miejskiego jest tam punktem wyjścia i płaszczyzną odniesienia. Wyznacza kierunki i metody działania.

1.3. Cel pracy

Motywy Jamesa Cornera ujęty w pewien schemat założenia urbanistyki krajobrazowej. Autorka niniejszej pracy przyjęła to za inspirację i podstawę dla podjęcia próby poszukiwania dalszej syntezy, w odniesieniu do krajobrazu miejskiego. Celem naukowym pracy jest przedstawienie teoretycznego konceptu diagnozy charakteru krajobrazu miejskiego za pomocą zestawu cech, które pozwolą w uproszczony sposób analizować i porównywać ze sobą krajobrazy miejskie. Celem dodatkowym pracy jest odniesienie zaproponowanego modelu do motywów urbanistyki krajobrazowej przedstawionych przez Cornera.

Cel pracy wymaga przyjęcia założenia, że pewne cechy krajobrazu stanowią główne, bazowe źródła jego charakteru. Ich zmiana decyduje o zmianie istoty krajobrazu. Określono je cechami podstawowymi. Na podstawie tych cech można określić szerszy, łatwo mierzalny zestaw kryteriów oceny charakteru krajobrazu, które określono determinantami charakteru. Cel pracy wymaga również odniesienia do krajobrazu miasta jako konstruktów złożonych, nie tylko

z elementów, ale i współistniejących warstw. Można je wyróżnić zarówno w kulturowym, jak i przyrodniczym wymiarze krajobrazu. Wprowadzone pojęcia cech podstawowych, warstw krajobrazu oraz determinant charakteru zdefiniowano w kolejnym rozdziale, opisującym metodę proponowanej koncepcji.

1.4. Metody i materiał

Pod względem zastosowanej metody koncept niniejszej pracy jest heurystyczny i abstrahujący. Przedmiotem koncepcji jest współczesny krajobraz miejski w wymiarze kulturowym, który stanowi obszar naukowych zainteresowań autorki. Specyfiką krajobrazu miejskiego w odniesieniu do systemu kulturowego jest przenikanie się i współzależność cech, jakie wynikają z położenia i struktury miasta, zachodzących relacji przestrzennych, sposobów użytkowania terenów oraz historii wydarzeń i zjawisk, które miały tam miejsce.

Pojęcie cech podstawowych zastosowano w ujęciu ontologicznym, rozumiejąc przez nie cechy mierzalne i generalnie niezależne — zarówno od innych cech, jak i od kontekstu. Są to zatem takie właściwości przedmiotu, które są stosunkowo stałe, obiektywne i pierwotne względem innych jego cech, a jednocześnie możliwie najbardziej ogólne. Cechy podstawowe konstytuują charakter przedmiotu w sposób niezbędny i obiektywnie rozpoznawalny. Tworzą jego genotyp. W odniesieniu do krajobrazu miejskiego, mogą określać charakter krajobrazu, w zależności od ujęcia analizy w sposób fizyczny, funkcjonalny, symboliczny itd. W niniejszej pracy „ujęcia” te nazwano warstwami krajobrazu.

Warstwy rozumiane są tutaj jako płaszczyzny charakteru krajobrazu, rozróżniane ze względu na sposób postrzegania i odbioru krajobrazu i jego składowych. Tak rozumiane warstwy krajobrazu stanowią rodzaj filtra percepcyjnego dla cech podstawowych. Każda z cech podstawowych jest niejako „przepuszczana” przez filtr analizowanej warstwy krajobrazu, przez co multiplikowane są właściwości krajobrazu. Właściwości krajobrazu wyróżnione w jego warstwach są mierzalne, przez co stać się mogą parametrami oceny charakteru krajobrazu. Cechy podstawowe określane w odniesieniu do poszczególnych warstw krajobrazu określono determinantami jego charakteru, gdyż wyznaczają i decydują o specyfice analizowanej warstwy krajobrazu. Na bazie determinant charakteru krajobrazu diagnozować można kolejne właściwości miejsc — zależne od kilku determinant jednocześnie. Mogą w sposób bardziej szczegółowy niż determinanty opisywać dane miejsce, ale są też bardziej niż one podatne na zmiany zachodzące w krajobrazie.

Szukając esencji w analizie charakteru krajobrazu miejskiego, w pracy zaproponowano uproszczony model ontologicznego podziału krajobrazu na cztery warstwy: strukturalną, funkcjonalną, semantyczną i lokalizacyjną. Wyróżnione warstwy krajobrazu wpisują się w pierwotny, dychotomiczny podział na formę i treść. Jak dowodził Roman Ingarden (1960) w koncepcji warstwowości dzieła literackiego, kwestia rozróżnienia formy i treści dzieła jest zagadnieniem podstawowym dla określenia wartości tego dzieła, niezależnym od niego.

W pracy przyjęto, że formę krajobrazu w głównej mierze tworzą jego warstwy strukturalna i lokalizacyjna, zaś treść krajobrazu — warstwy funkcjonalna i semantyczna. Warstwa strukturalna dotyczy form, kształtów i relacji przestrzennych elementów budujących poszczególne fragmenty krajobrazu. Warstwa lokalizacyjna dotyczy aspektu położenia poszczególnych krajobrazów w relacji do ogółu miasta jako układu odniesienia. Warstwa funkcjonalna natomiast wynika z działań i procesów dominujących w danym krajobrazie, a semantyczna — z zapisanej w nim symboliki i jego historii. W sposobie postrzegania i odbioru krajobrazu miejskiego dostrzegalny jest również pewien dualizm. Warstwy funkcjonalną i lokalizacyjną odbieramy przede wszystkim kinetycznie, poprzez zaangażowanie w działanie, doświadczanie krajobrazu. Natomiast warstwy strukturalną i semantyczną odbieramy w sposób kognitywny, poprzez poznanie, zrozumienie i kategoryzację krajobrazu. (Tab. 1) Ten mitralny podział sposobu odbioru krajobrazu miejskiego — na jego rozumienie i doświadczanie — zastosowano w modelu preferencji krajobrazu Kaplanów (1982).

2. WYNIKI — KONCEPCJA DETERMINANT CHARAKTERU KRAJOBRAZU W JEGO WARSTWACH

Jeśli spojrzymy na krajobraz miejski w sposób abstrahujący i esencjonalny, to uzyskamy zbiór składowych, które możemy postrzegać, rozumieć i analizować w różnych wymiarach i na różnych płaszczyznach czy systemach. Wówczas za

najbardziej pierwotne i ogólne cechy określające każdy zbiór składowych — za jego cechy podstawowe — przyjąć można: ilość składowych w zbiorze, wielkość składowych w zbiorze, stopień ich zróżnicowania oraz siłę relacji zachodzących pomiędzy składowymi, czyli ich spójność. Jeśli do tego podstawowego rozróżnienia dodamy wymiar, w jakim chcemy analizować dany zbiór składowych, na przykład przestrzenny czy funkcjonalny, to w przypadku krajobrazu miejskiego otrzymamy jego *differentia specifica*.

W związku z tym, w wymiarze formy przestrzennej będziemy mówić o gęstości (zwartości) elementów danego krajobrazu, dalej o skali elementów krajobrazu, następnie o zróżnicowaniu elementów danego krajobrazu, czyli złożoności formy oraz — wreszcie — o sile relacji przestrzennych i kompozycyjnych elementów formalnych, z których składa się dany krajobraz, czyli o spoistości krajobrazu, w rozumieniu, jakie wprowadził Żórawski, proponując koncept formy spoistej, w tym — uwarunkowaną psychiką człowieka — tendencją do form spoistych (Żórawski, 1962). Im silniejsze relacje i zależności przestrzenne, tym wyższy stopień regularności i bardziej spoista forma. Przy czym warto tu podkreślić, że forma może być bardzo złożona i różnorodna, ale nie musi być spoista, gdyż kompozycyjne relacje zachodzące pomiędzy poszczególnymi jej elementami mogą być słabe lub niedostrzegalne.

Analogicznie, w wymiarze funkcjonalnym, który uwzględnia aktywności i procesy zachodzące w krajobrazie, w odniesieniu do systemu kulturowego, możemy mówić o intensywności użytkowania (liczba użytkowników) lub o liczbie działań czy zachodzących procesów. Następnie o skali funkcji, co w przypadku form użytkowania terenów miejskich przekłada się na zasięg odbioru funkcji (lokalna, ponadlokalna, regionalna itp.), dalej o zróżnicowaniu funkcji lub realizowanych aktywności oraz — wreszcie — o komplementarności poszczególnych funkcji ze sobą.

W wymiarze semantycznym, w pierwszej z determinant charakteru krajobrazu miejskiego mówić będziemy o parametrze wieku, oddającym nasycenie

Tab. 1. Warstwy krajobrazu miejskiego — dualizm sposobu ich odbioru.

TREŚĆ	FORMA	
Warstwa semantyczna	Warstwa strukturalna	ROZUMIENIE
Warstwa funkcjonalna	Warstwa lokalizacyjna	DOŚWIADCZANIE

Źródło: opracowanie własne.

treścią i symboliką (ilość). W kolejnej, o randze i ważności krajobrazu, ze względu na zaistniałe tam wydarzenia, dawniej pełnione funkcje i znaczenie miejsc (wielkość). W trzeciej determinancie krajobrazu analizujemy nawarstwienia kulturowe, co odzwierciedla skomplikowanie i złożoność semantyczną miejsca. Wreszcie w czwartej determinancie określamy ciągłość semantyczną, czyli spójność nawarstwień historycznych zapisanych w krajobrazie miasta.

Z kolei, jeśli mowa o wymiarze lokalizacyjnym, to tutaj analizujemy daną jednostkę krajobrazu miejskiego w odniesieniu do jej położenia w mieście. W pierwszej z lokalizacyjnych determinant charakteru krajobrazu miejskiego będziemy mówić o jej rozległości (ilość). W drugiej, o centralności vs. peryferyjności położenia w mieście (wielkość). Natomiast odnośnie zróżnicowania, jako cechy podstawowej, w jej determinancie lokalizacyjnej, mówić będziemy o krawędziowości położenia jednostki krajobrazu, jako parametrze odrębności jej położenia, o czym decyduje obecność fizycznych barier, na przykład sąsiedztwa rzeki, linii kolejowej itp. Dobrym przykładem krajobrazu o wysokiej krawędziowości jest Dolny Manhattan w Nowym Jorku, zajmujący południowy cypel wyspy, o zaokrąglonym przebiegu linii brzegowej. W przypadku czwartej determinanty lokalizacyjnej, analizujemy węzłowość danej jednostki krajobrazu, czyli stopień wpisania jej w osie urbanistyczne.

Schemat metody oceny charakteru krajobrazu za pomocą determinant, diagnozowanych w poszczególnych warstwach krajobrazu jako filtrach percepcji krajobrazu, ukazuje ilustracja 1.

Płaszczyznę odniesienia dla cech podstawowych krajobrazu miejskiego jako determinant jego cha-

rakteru tworzy pojęcie archetypu. Archetyp w rozumieniu Carla Junga to uniwersalny, archaiczny wzór, niosący wspólną symbolikę o pierwotnym znaczeniu, którym posługują się ludzie niezależnie od kultury i czasu. Archetyp jest elementem niematerialnym, czysto umysłowym i jako taki może zostać wykorzystany do interpretowania obserwacji, w tym materializacji przestrzennych. Bo przecież *...o archetypach wnosić można przez poznawczo dostępne ich manifestacje (...). Archetyp (...) manifestuje się w swoich treściowych realizacjach, w postaci wyobrażenia* (Motycka, 2005, s. 92). Cztery podstawowe archetypy przestrzeni to droga, środek, granica i brama. W oparciu o te pojęcia wytworzyły się na przestrzeni wieków, wspólne dla wszystkich kultur, formy archetypowe obecne we wszystkich skalach krajobrazu (Dąbrowska-Budziło, 2002). Droga symbolizuje proces życia i rozwój. Jest osią, na której odmierzany jest czas, dystans, doświadczenia, dokonania. Istotą jest tutaj ilość. Środek odzwierciedla centrum, skupia, kumuluje, jest najważniejszy. Ze środkiem wiąże się idea środka świata — Axis Mundi — punkt środkowy, przez który przenika pionowa oś kosmosu, jest zawsze punktem o najwyższej religijnej doniosłości (Eliade, 1974). Jego istotą jest wielkość i ranga. Z kolei granica dzieli, przeciwstawia, odgradza, różnicuje, pojawia się, gdy jest złożoność, jej istotą jest więc różnica. Brama z kolei łączy dwa światy, jest przejściem, punktem zgodności. Istotą bramy jest relacja. W ujęciu przestrzennej reprezentacji brama i środek to archetypy punktowe, a granica i droga — liniowe. Z kolei w ujęciu funkcjonalnym, archetypy bramy i drogi są dynamiczne, powiązane z ruchem, a statyczne pozostają granica i środek. (Tab. 2 i 3)

Tab. 2. Cechy podstawowe i archetypy przestrzeni diagnozowane w warstwach krajobrazu miejskiego jako determinanty jego charakteru.

Podstawowe cechy	ILOŚĆ	WIELKOŚĆ	ZRÓŻNICOWANIE	SPÓJNOŚĆ
Warstwy krajobrazu	Archetyp DROGI	Archetyp ŚRODKA	Archetyp GRANICY	Archetyp BRAMY
FUNKCJONALNA	Intensywność	Zasięg	Zróżnicowanie	Komplementarność
LOKALIZACYJNA	Rozległość	Centralność	Krawędziowość	Węzłowość
STRUKTURALNA	Zwartość	Skala	Różnorodność	Spoistość
SEMANTYCZNA	Wiek	Ranga	Nawarstwienia	Ciągłość

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 3. Archetypy i cechy podstawowe krajobrazu miejskiego a typy ich reprezentacji.

Typ funkcjonalnej reprezentacji / Typ przestrzennej reprezentacji	DYNAMICZNY	STATYCZNY
PUNKT	Spójność — Brama	Wielkość — Środek
LINIA	Ilość — Droga	Zróźnicowanie — Granica

Źródło: opracowanie własne.

Zaproponowane tutaj cechy podstawowe krajobrazu miejskiego, które rozważane dla poszczególnych warstw krajobrazu traktować możemy jako determinanty jego charakteru, są obecne w motywach urbanistyki krajobrazowej. James Corner, parametryzując i definiując miasto jako krajobraz, buduje postulaty poszczególnych motywów na bazie grup cech opisujących krajobraz miejski, gdzie za kluczowe uznać można te właśnie cechy podstawowe. Trwanie procesów, horyzontalność, metoda działania i kreatywność, kolejno stanowiąc mają odpowiedź na intensywność i zmienność procesów, rozległą skalę, złożoność i interaktywność, i — wreszcie — spójność i relacyjność krajobrazu miejskiego. Przy czym spójność rozumiana jest u Cornera przede wszystkim w wymiarze semantycznym, więc jest tutaj spójnością czy inaczej ciągłością historyczną, pewną narracją, jaką opowiada dany krajobraz, którą projektant winien podnieść i się do niej ustosunkować.

Podobnie, zaproponowane tutaj warstwy krajobrazu, również są obecne w motywach Cornera, a każda z tych warstw ma zarówno wymiar kulturowy, jak i przyrodniczy. Mimo że żaden z motywów urbanistyki krajobrazowej Cornera nie ogranicza się do jednej tylko warstwy krajobrazu, można jednak zauważyć pewne przewagi pod tym względem. Motyw pierwszy, który skupia się przede wszystkim

na liczbie i intensywności procesów, sił i wydarzeń zachodzących w krajobrazie, można nazwać funkcjonalnym. Motyw drugi, akcentujący wielką skalę, ciągłość przestrzenną, zewnętrzne powiązania i horyzontalność krajobrazu, można określić lokalizacyjnym. Dla motywu trzeciego, określającego pożądaną interdyscyplinarny sposób podejścia do krajobrazu i działania z nim, punktem wyjścia jest złożoność oraz różnorodność cech i elementów składowych krajobrazu, co najpełniej przejawia się w warstwie formalnej krajobrazu. Natomiast czwarty motyw wskazuje na konieczność poszukiwania treści i znaczeń zapisanych w krajobrazie, w tym odniesienia się do cech i symboliki krajobrazu pierwotnego. Nawarstwiona i często skomplikowana historia i tradycja miejsca staje się źródłem inspiracji projektowej poprzez podkreślenie i utrwalenie śladów dawnej roli i dawnych form użytkowania obszarów. Motyw ten przypisać więc można do warstwy semantycznej. Analizując motywy urbanistyki krajobrazowej Cornera, w odniesieniu do konceptu determinant charakteru krajobrazu miejskiego, przypisano im dominującą cechę pierwotną krajobrazu, krystalizującą uwarunkowania dla postulowanych w motywach działań, jak i dominującą warstwę krajobrazu, w której dany motyw przejawia się najwyraźniej. (Tab. 4)

Tab. 4. Motywy Jamesa Cornera w relacji do koncepcji determinant charakteru krajobrazu miejskiego.

Motyw Urbanistyki Krajobrazowej według Jamesa Cornera	Dominująca warstwa krajobrazu	Dominująca cecha podstawowa krajobrazu	Dominujący sposób odbioru krajobrazu
Trwanie procesów (Processes over time)	Funkcjonalna	Liczba (Intensywność)	Doświadczenie
Horyzontalność (Staging of surfaces)	Lokalizacyjna	Wielkość (Skala)	Doświadczenie

Motyw Urbanistyki Krajobrazowej według Jamesa Cornera	Dominująca warstwa krajobrazu	Dominująca cecha podstawowa krajobrazu	Dominujący sposób odbioru krajobrazu
Metoda działania (<i>Operational method</i>)	Strukturalna	Zróżnicowanie (Złożoność)	Rozumienie
Kreatywność (<i>Imaginary</i>)	Symboliczna	Spójność (Ciągłość)	Rozumienie

Źródło: opracowanie własne.

3. DYSKUSJA

Model determinant charakteru krajobrazu odnieść można do modelu preferencji krajobrazu Kaplanów, z którym ma cechy wspólne. Kaplanowie (1982) podobnie poszukiwali syntezy w ocenie krajobrazu. Analizując indywidualny odbiór różnych scenerii naturalnych przez ludzi, wyróżnili cztery główne cechy decydujące o preferencjach postrzegania środowiska. Należą do nich: spójność (na ile sceneria jest zorganizowana, złożona z pasujących do siebie elementów), czytelność (na ile elementy scenerii są wyraziste, zrozumiałe i dają się kategoryzować), złożoność (liczba i zróżnicowanie elementów scenerii), tajemniczość (liczba ukrytych w scenerii informacji, które zachęcają do odkrywania tajemnic miejsca). Podobnie też jak w modelu preferencji, cechy podstawowe krajobrazu miejskiego przypisano do dwóch sposobów odbioru krajobrazu, poprzez doświadczanie i poprzez zrozumienie. Autorka tej pracy analizowała cechy obiektów ikonicznych w krajobrazie miasta na przykładzie gmachów kultury w Szczecinie, gdzie wyróżniła cztery główne identyfikatory ich oceny pod tym kątem: spójność semantyczną, monumentalność formy, ekspozycyjność lokalizacji oraz zróżnicowanie funkcji (Sochacka, Rzeszotarska-Pałka, 2021).

Ilość, wielkość, zróżnicowanie i spójność — cechy, które autorka uznała za definiujące w sposób ramowy krajobraz miejski — w różnych odmianach i ujęciach obecne są przy charakteryzowaniu miasta w opracowaniach naukowych i praktyce planistycznej. Wielu badaczy urbanistyki, opisując pożądane warunki funkcjonowania miasta, wskazywało na zróżnicowanie funkcjonalne, które analizowano zarówno w kontekście urbanistyki (Jacobs, 1961; Alexander, 1977; Lynch, 1981; Moreno, 2020), jak i nauk społecznych oraz ekonomicznych (Florida, 2002; Marshal, 2009; Batty, 2013). Również aspekt gęstości zabudowy czy szerzej — zwartość tkanki urbanistycznej, postulowany był jako sprzyjający

dynamice miejskiej, jakości przestrzeni publicznej, w tym interakcjom społecznym (Jacobs, 1961; Gehl, 1971; Lefebvre, 1974; Sennett, 2018) oraz poprawiający ekonomiczną i ekologiczną efektywność miast (Calthorpe, 1993; Katz, Bradley, 2013).

Szeroko uwzględniano i analizowano też dawną rangę i historyczne znaczenie obszarów i budynków w mieście — jako kulturowy potencjał dla rewitalizacji. Wielu badaczy wskazuje na wpływ tej cechy krajobrazu miejskiego na atrakcyjność inwestycyjną miejsc (Amin, Thrift, 2002; Zukin, 2010;) oraz ich wartość społeczną i kulturową — jako dziedzictwo ważne dla budowy poczucia lokalnej tożsamości (Jacobs, 1961; Zukin, 2010; Harvey, 2012; Murzyn-Kupisz, Działek, 2013; Ripp, Gustafsson, 2022). Prace te rozwijają koncepcję kapitału symbolicznego Pierra Bourdieu, która odnosi się do zasobów, takich jak prestiż, honor i uznanie, jakie obiekt, miejsce lub osoba posiada i które są powszechnie akceptowane oraz cenione w danej społeczności (Bourdieu, 1986).

Pojęcie węzłowości miejsc było również przedmiotem licznych badań. Parametr ten analizowano zarówno w ujęciu urbanistyczno-planistycznym, jak i społeczno-geograficznym. Kevin Lynch wyróżnił węzły (*nodes*) — jako jeden z pięciu kluczowych elementów percepcji obrazu miasta (Lynch, 1960). Koolhaas w projekcie „The Generic City” (1994) analizował węzły w skali miejskiej i globalnej — jako sieci przepływów kapitału, informacji i ludzi. Jednak przede wszystkim węzłowość była przedmiotem badań sieci transportowej i przepływu ruchu oraz związanych z nimi konfiguracji przestrzennych miast (Hillier, Hanson, 1984; Jiang, 2008; Barthelemy, 2016).

Przedstawione determinanty charakteru krajobrazu przede wszystkim jednak budują właściwości wtórne krajobrazów miejskich, często oparte na kilku z nich i od nich zależne. Należy do nich monumentalność, która manifestuje potęgę obiektu lub przestrzeni, ich ważność i wyjątkowość. Dąbrowska-Budziło (2002) uznaje monumentalność za jeden

z podstawowych rodzajów symbolicznego przekazu stosowanych w krajobrazie. Za składowe monumentalności podaje między innymi: wielką skalę, wyróżniającą się formę, eksponowane położenie, trwałość i piękno. Monumentalność tym samym nie stanowi cechy pierwotnej, zależy od kilku innych cech. Oczywiście kluczowa dla monumentalności krajobrazu czy elementów krajobrazu jest wielka skala, jednak jest warunkiem niewystarczającym, wymaga towarzystwa innych właściwości, na przykład wysokiej spójności formy, również wysokiej ekspozycyjności położenia. Ekspozycyjność krajobrazu, podobnie jak ekspozycyjność pojedynczego budynku, to inaczej wysoka dostępność wizualna. Decydują o niej aspekty lokalizacyjne i strukturalne krajobrazu miejskiego. Jest też wynikiem zestawienia dużej skali oraz krawędziowości (zróznicowanie położenia) i węzłowości (spójność położenia) danego fragmentu krajobrazu.

Innym przykładem pożądanego parametru miasta, określanego przez cechy podstawowe w kilku warstwach krajobrazu, jest żywotność miejska (*urban vitality*), o której potrzebie pisała już Jane Jacobs, a rozumiana jest ona jako stopień, w jakim odbiera się miejsce jako tętniące życiem (Montgomery, 1998). Z kolei Mass (1984) określa ten parametr *synergiją wynikającą z różnorodności unikalnych możliwości handlowych i rozrywkowych oraz gęstej społecznie heterogenicznej populacji pieszych*. Parametr ten należy niewątpliwie do kategorii funkcjonalnej miasta. Wyjściowo określają go intensywność użytkowania, badana ilością ludzi w przestrzeni (ilość) oraz stopień zróznicowania funkcji. Jednak znaczenie ma tutaj również gęstość zabudowy, centralność położenia czy nasycenie treścią danej jednostki krajobrazu, a wszystkie te cechy są warstwowymi odpowiednikami cechy podstawowej — ilości. Każdą z tych właściwości da się wyodrębnić i zmierzyć.

Na tym tle ciekawym przykładem jest wskaźnik intensywności zabudowy, powszechnie stosowany w planowaniu przestrzennym, gdzie liczona jest suma powierzchni całkowitej budynków — jako suma powierzchni wszystkich ich kondygnacji w relacji do powierzchni działki. Parametr ten zależy zarówno od gęstości elementów krajobrazu (budynków), jak również ich skali (liczba kondygnacji). Uwzględnia więc dwie determinanty charakteru krajobrazu: gęstość i skalę. Niestety ich nie rozróżnia. Stosowany w tej formie, nie daje więc rzeczywistego obrazu charakteru danej jednostki krajobrazu. Daje natomiast z pewnością większą elastyczność zabudowy deweloperom, którzy mogą swobodnie dobrać proporcje powierzchni i wysokości zabudowy.

Jest też łatwiejszy w stosowaniu, bo upraszcza proces planistyczny. Jednak, jako narzędzie planowania i ochrony krajobrazu, jest niewystarczający. Zastosowanie dwóch wskaźników na bazie dwóch determinant charakteru krajobrazu — jednego dla gęstości i drugiego dla wysokości zabudowy — pozwoliłoby lepiej kontrolować proporcje przestrzenne, wpływ budynków na otoczenie i warunki nasłonecznienia. Byłoby też bardziej zrozumiałe dla mieszkańców i inwestorów — konkretne parametry zamiast jednego, dość abstrakcyjnego, wskaźnika.

4. WNIOSKI

Przedstawiony koncept determinant charakteru krajobrazu miejskiego jest głosem podniesionym na tle teorii urbanistyki krajobrazowej. Ta, wskazując na dynamiczność, zmienność i nieuchwytność krajobrazu miejskiego, niejako zdaje się przeczyć możliwości uproszczenia tego konstruktów. Jednak, jak wykazano w pracy, otwarte na zmiany, elastyczne i skupione na zachodzących procesach, a nie docelowym estetycznym zamyśle, podejście urbanistyki krajobrazowej nie wyklucza uznania za fundamentalne i trwałe określonych właściwości krajobrazu miasta. Takich, które determinują jego charakter. Wręcz przeciwnie, postulowane w ramach urbanistyki krajobrazowej przekształcenia krajobrazu mają na celu je wydobyć, uchwycić i utrwalić. W metodologii projektowania, realizowanej na kanwie czterech motywów Cornera, charakter krajobrazu jest diagnozowany w sposób syntetyzujący, z uwzględnieniem wymiaru kulturowego i przyrodniczego. Współczesny krajobraz miasta postindustrialnego, jako tworzywo interwencji projektowej, charakteryzuje się kumulacją lub zatarciem zapisanej wartości kulturowej, a jednocześnie utratą lub silnym zaburzeniem wartości przyrodniczej. W zakresie tworzywa można mówić więc o nawarstwionych wartościach kulturowych i utraconych wartościach przyrodniczych, a w zakresie procesu twórczego — odpowiednio o ich uczytelnieniu i odtworzeniu. Uniwersalność zaproponowanych w niniejszej pracy cech podstawowych krajobrazu: ilości, wielkości, zróznicowania i spójności — jako cech typologicznych — pozwala formułować determinanty charakteru w każdej przyjętej do badań warstwie, równoległe tak w wymiarze kulturowym, omówionym w niniejszej pracy, jak i w przyrodniczym.

Jak zaznaczono we wstępie, krajobraz miejski cechuje najwyższy stopień dynamiki zmian i przekształceń. Forma przestrzeni się wyczerpuje, funkcja dezaktualizuje, a semantyka zaciera i nawarstwia. Zmiany krajobrazu miejskiego, rozumianego jako

całościowy i dosłowny zapis procesów zachodzących w przeszłości i trwających obecnie, są konieczne i oczekiwane. Jednocześnie jednak krajobraz ten w całym swym skomplikowaniu i bogactwie przenosi wartości, które trzeba zachować, wzmocnić i wykorzystać. Wyodrębnienie w poszczególnych warstwach krajobrazu determinant jego charakteru, jako właściwości typologicznych i nadrzędnych, w obliczu realizowanych przekształceń pozwolić może utrzymać tożsamość miasta. Decydują one o wyjątkowości i trwałości poszczególnych fragmentów miasta. Charakter rozumiany jako istota rzeczy jest bowiem kategorią nadrzędną w stosunku do dynamicznych, adaptacyjnych cech krajobrazu. Te, często bardziej szczegółowo opisują dane miejsce, ale cechują się mniejszą trwałością i odpornością na zmiany. Łatwiej i szybciej zmienić można bieżącą specyfikę krajobrazu niż jego charakter. Możemy zmienić cechy danego obszaru, określające jego specyfikę, ale gdy zachowamy właściwości typologiczne krajobrazu — gdy zachowamy tzw. *framework* — to zachowamy jego charakter, jego genotyp. Na przykład zmieniamy samą funkcję zabudowy, bo jest nieaktualna i niepotrzebna, ale zachowujemy ponadlokalny lub regionalny zasięg jej oddziaływania. Zmieniamy formę zabudowy, wprowadzając architekturę współczesną, ale zachowujemy jej skalę. Zmniejsza się widoczność danego zespołu zabudowy, bo rosną drzewa, warto jednak podkreślić jego krawędziowość, decydującą o ekspozycyjności miejsca. Staramy się zwiększyć dostępność parku lokując więcej wejść, jednak park ten, nie będąc wpisanym w główne osie urbanistyczne, nigdy nie stanie się krajobrazem węzłowym.

Przedstawiona koncepcja determinant charakteru krajobrazu miejskiego jest pewną ideą i z pewnością wymaga dopracowania, dalszego pogłębienia i weryfikacji. Wydaje się jednak, że potencjalnie może mieć kilka obszarów zastosowań. Koncepcja ta, opierając się na założeniu, że każdą z cech podstawowych krajobrazu miejskiego można analizować odrębnie i równolegle w każdej z jego warstw, pozwala uzyskać odmienne, ale analogiczne do siebie ujęcia analiz. To z jednej strony rozszerza spektrum oceny charakteru krajobrazu miejskiego, z drugiej — daje możliwość uporządkowanego porównywania danej zmiennej, w zależności od tematu analizy: przestrzennej, funkcjonalnej, lokalizacyjnej czy semiotycznej. Ograniczenie analiz charakteru krajobrazu miejskiego do pierwotnych parametrów, poprzez swoją esencjonalność, stanowi łatwą do sparametryzowania płaszczyznę wyjściową, co pozwolić może na większą standaryzację badań. Jako baza dla oceny charakteru krajobrazu miejskiego pozwolić też może znaleźć

odpowiedni dystans dla formułowanych zapisów ochrony kulturowej i obiektywniej ocenić „wagę rażenia” dopuszczalnych zmian i przekształceń.

Jest też kwestia delimitacji jednostek krajobrazu miejskiego. Miasto rozumiane jako krajobraz, którego istotą jest continuum — postać trudno ogarniana — potrzebuje zastosowania granic dla wyodrębniania mniejszych, łatwiejszych do uchwycenia części. Granice tych części, zwanych jednostkami krajobrazu miejskiego, na podstawie przyjętych przedziałów miary dla traktowanych jako zmienne determinant charakteru krajobrazu, można próbować określić.

Na koniec postawić można pytanie, pozostawiając je zupełnie otwartym, gdyż wykracza poza przyjęty cel pracy — Czy silny charakter krajobrazu miejskiego, decydujący na przykład o ikoniczności danych fragmentów miasta, jest powiązany ze zgodnością determinant jego charakteru w poszczególnych warstwach? Czy, przykładowo, duża skala elementów krajobrazu, na przykład budynków w połączeniu z centralnością tego krajobrazu, regionalnym czy szerszym zasięgiem odbioru funkcji oraz wysoką rangą historyczną, daje zgodność, która podnosi siłę charakteru krajobrazu? Podobnie jak wysoka spójność formy, komplementarność funkcji, wpisanie w osie i ciągłość historyczna danej jednostki krajobrazu? Czy tak powszechnie obecnie postulowane zróżnicowanie funkcji, idące w parze ze zróżnicowaniem formy krajobrazu, na przykład zabudowy (wymiar 3D) i struktury (wymiar 2D) wraz z licznymi nawarstwieniami historycznymi, wynikającymi ze złożonej historii danego miejsca i eksponowanym położeniem, może wzmocniać ikoniczność takiej jednostki krajobrazu miejskiego?

REFERENCES

- Alexander, Ch. (1977), *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*, Oxford: Oxford University Press.
- Amin, A., Thrift, N. (2002), *Cities: Reimagining the Urban*, Cambridge: Polity Press.
- Antrop, M. (2000), 'Background concepts for integrated landscape analysis', *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 77, 1–2.
- Antrop, M. (2005), 'Why landscape of the past are important for the future', *Landscape and Urban Planning*, 70, pp. 21–34.
- Assarard, H. (2011), *Landscape Urbanism, from a methodological perspective and a conceptual framework*, Uppsala: SLU.
- Barthelemy, M. (2016), *The Structure and Dynamics of Cities*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Berrizbeitia, A. (2007), 'Re-placing process' [in:] Czerniak, J., Hargreaves, G. (eds.), *Large parks*, NY: Princeton Architectural Press, pp. 175–198.

- Bourdieu, P. (1986), 'The Forms of Capital' [in:] Richardson, J.G. (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, NY: Greenwood Press, pp. 241–258.
- Calthorpe, P. (1993), *The Next American Metropolis: Ecology, Community, and the American Dream*, NY: Princeton Architectural Press.
- Claval, P. (2007), 'Changing conception of heritage and landscape' [in:] Moor, N., Whelan, Y. (eds.), *Heritage, Memory and the Politics of Landscape*, Aldershot: Ashgate, pp. 85–93.
- Cornor, J. (2006), 'Terra Fluxes' [in:] Waldheim, C. (ed.), *The Landscape Urbanism Reader*, New York: Princeton Architectural Press, pp. 21–33.
- Cornor, J. (2010), 'Landscape urbanism in the field', *Topos: Landscape Urbanism*, 71, pp. 25–29.
- Dąbrowska-Budziło, K. (2002), *Treść krajobrazu kulturowego w jego kształtowaniu i ochronie*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Egoz, S. (2013), 'Landscape and identity: beyond a geography of one place' [in:] Howard, P., Thompson, I., Watterton, E. (eds.), *The Routledge Companion to Landscape Studies*, New York: Routledge, pp. 272–285.
- Eliade, M. (1974), *Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*, Warszawa: PIW.
- Fairclough, G., Herring, P. (2016), 'Lens, mirror, window: interactions between Historic Landscape Characterisation and Landscape Character Assessment', *Landscape research*, 41(2), pp. 186–198. Available at: <http://dx.doi.org/10.1080/01426397.2015.1135318> (accessed: 7.2.2024).
- Florida, R. (2002), *The Rise of the Creative Class*, New York: Basic Books.
- Gehl, J. (2001) (1971 — original edition), *Life Between Buildings: Using Public Space*, Copenhagen: The Danish Architectural Press.
- Gordon, P., Richardson, H. (1997), 'Are Compact Cities a Desirable Planning Goal?', *Journal of the American Planning Association*, 63(1), pp. 95–106.
- Gustafsson, C., Ripp, M. (2022), 'A metamodel for heritage-based urban recovery', *Build Heritage*, 6(29), pp. 1–24. Available at: <https://doi.org/10.1186/s43238-022-00068-8> (accessed: 20.09.2025).
- Harvey, D. (2012), *Bunt miast. Prawo do miasta i miejska rewolucja*, Warszawa: Bęc Zmiana.
- Hight, Ch. (2003), 'Portraying the Urban Landscape: Landscape in Architectural Criticism and Theory, 1960 – Present' [in:] Mostafavi, M., Najle, C. (eds.), *Landscape Urbanism: A Manual for the Machinic Landscape*, London: AA Print Studio, pp. 22–32.
- Hillier, B., Hanson, J. (1984), *The Social Logic of Space*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Huff, S. (2008), 'Identity and landscape: The reification of place in Strasbourg, France' [in:] Knudsen, D. et al. (eds.) *Landscape, tourism and meaning*, Aldershot: Ashgate, pp. 19–35.
- Ingarden, R. (1960), 'The General Question of the Essence of Form and Content', *The Journal of Philosophy*, 57, 7, pp. 222–233.
- Jacobs, J. (1961), *The Death and Life of Great American Cities*, NY: Random House.
- Jarvis, H. (2003), 'Dispelling the Myth that Preference makes Practice in Residential Location and Transport Behaviour', *Housing Studies*, 18(4), pp. 587–606. Available at: <https://doi.org/10.1080/02673030304247> (accessed: 21.09.2025).
- Jiang, B. (2009), 'Street Hierarchies: A Minority of Streets Account for A Majority of Traffic Flow', *International Journal of Geographical Information Science* 23(8), pp. 1033–1048. Available at: <http://dx.doi.org/10.1080/13658810802004648> (accessed: 21.09.2025).
- Kaplan, R., Kaplan, S. (1989), *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Katz, B., Bradley, J. (2013), *The Metropolitan Revolution: How Cities and Metros Are Fixing Our Broken Politics and Fragile Economy*, Washington: Brookings Institution Press.
- Koolhaas, R. (1995), *The Generic City*, SMLXL, NY: Monacelli Press, Inc. Available at: https://monoskop.org/images/7/78/Koolhaas_Rem_1995_The_Generic_City.pdf (accessed: 07.01.2025).
- Lefebvre, H. (1974), *The production of space*, Oxford: Blackwell.
- Lynch, K. (1960), *The Image of the City*, Cambridge: Mass MIT Press.
- Lynch, K. (1981), *A Theory of good city form*, Cambridge: Mass MIT Press.
- Maas, P.R. (1984), *Towards A Theory of Urban Vitality*, Vancouver: University of British Columbia.
- Mansour, H. et al. (2023), 'The Challenges in Understanding Urban Identity', *U Porto Journal of Engineering*, 9(2), pp.114–131. Available at: http://dx.doi.org/10.24840/2183-6493_009-002_002207 (accessed: 21.09.2025).
- Marshall, S. (2009), *Cities, Design & Evolution*, NY: Routledge.
- Melia, S., Parkhurst, G., Barton, H. (2011), 'The paradox of intensification', *Transport Policy*, 18(1), pp. 46–52.
- Montgomery, J. (1998), 'Making a City: Urbanity, Vitality and Urban Design', *Journal of Urban Design*, 3, pp. 93–116. Available at: <http://dx.doi.org/10.1080/13574809808724418> (accessed: 21.09.2025).
- Moreno, C. (2020), *A 15-minute city*, Hoboken: John Wiley & Sons.
- Motycka, A. (2005), 'Czasowy i ponadczasowy wymiar archetypu' *Przegląd filozoficzny, Nowa seria*, 3(55).
- Murzyn-Kupisz, M., Działek, J. (2013), 'Cultural heritage in building and enhancing social capital', *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 3(1) pp. 35–54. Available at: <http://dx.doi.org/10.1108/20441261311317392> (21.09.2025).
- Myczkowski, Z. (1998), *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, monografia, 242, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Myga-Piątek, U., Chmielewski, T.J., Solon, J. (2015), 'Rola cech charakterystycznych, wyróżników i wyznaczników

- krajobrazu w klasyfikacji i audycie krajobrazów aktualnych', *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 40, pp. 177–185.
- Niedźwiecka-Filipiak, I. et al. (2018), 'Rola wyróżników krajobrazu wiejskiego w procesie rewitalizacji wsi', *Studia Obszarów Wiejskich*, 49, pp. 93–108. Available at: <https://doi.org/10.7163/SOW.49.6> (accessed: 21.09.2025).
- Niedźwiecka-Filipiak, I. (2024), 'Landscape Distinguishing Marks Method (LDM) as a Tool for Protecting and Shaping Rural Landscapes', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, LIII/1, pp. 515–538. Available at: <https://doi.org/10.24425/tku-ia.2024.152207> (accessed: 21.09.2025).
- Nita, J. (2015), 'Znaczenie wyznaczników i wyróżników w badaniach krajobrazu', *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, 30, pp. 59–70
- Ramos, I. et al. (2016), 'Landscape identity: Implications for policy making', *Land Use Policy*, 53, pp. 36–43. Available at: <http://dx.doi.org/10.1016/j.landusepol.2015.01.030> (accessed: 21.09.2025).
- Sennett, R. (2019), *Building and Dwelling: Ethics for the city*, London: Penguin Books.
- Sochacka, E., Rzeszotarska-Pałka, M. (2021), 'Social Perception and Urbanscape Identity of Flagship Cultural Developments in Szczecin (in the Re-Urbanization Context)', *Land*, 10(4). Available at: <http://dx.doi.org/10.3390/land10040398> (accessed: 21.09.2025).
- Sochacka-Sutkowska, E. (2016), 'Identyfikacja krajobrazu miejskiego w planowaniu przestrzennym a metodologia audytu krajobrazowego' [in:] Markowski, T., Nowak, M. (eds.), Warszawa: Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, pp. 53–72.
- Stauskis, G., Deveikiene, V. (2016), 'Assessing Quality of City Development by the Acquired Criteria of Landscape Urbanism', *Architecture and Urban planning*, 12, pp. 37–43. Available at: <http://dx.doi.org/10.1515/aup-2016-0012> (accessed: 21.09.2025).
- Terkenli, T. (2001), 'Towards a theory of the landscape: the Aegean landscape as a cultural image', *Landscape and Urban Planning*, 57, pp.197–208.
- Tudor, C. (2014), *An Approach to Landscape Character Assessment*. Available at: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5aabd31340f0b64ab4b7576e/landscape-character-assessment.pdf> (accessed: 05.01.2022).
- Tully, P. (2013), 'On Landscape Urbanism' [in:] Howard, P., Thompson, I., Waterton E., (eds.) *The Routledge Companion to Landscape Studies*, NY: Routledge, pp. 438–449.
- Waldheim, Ch. (2010), 'On Landscape, Ecology and other Modifiers to Urbanism', *Topos: Landscape Urbanism*, 71, pp. 21–24.
- Werner, C.M., Brown, B.B., Altman, I. (2002), 'Transactionally-oriented research: examples and strategies' [in:] Bechtel, R.B., Churchman, A. (eds.) *Handbook of Environmental*, New York: John Wiley & Sons, pp. 203–221.
- Yu, K. (2010) 'Five Traditions for Landscape Urbanism Thinking', *Topos: Landscape Urbanism*, 71, pp. 58–63.
- Zukin, S. (2010), *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*, New York: Oxford University Press.
- Żórawski, J. (1962), *O budowie formy architektonicznej*, Warszawa: Arkady.